

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ
НАМНУКРАЇНИ»
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА
АКАДЕМІЯ»ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
КВНЗ «ХАРКІВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ, ІНКЛЮЗИВНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТИ

20 жовтня 2022

Збірник наукових праць

Харків 2022

УДК: 376+37.04:316.61+37.091.3:613

А 43

Редакційна колегія:

Головний редактор – **Бойчук Юрій Дмитрович**, д. п. н., професор, член кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Заступник головного редактора – **Бережна Світлана Вікторівна**, д. філософ. н., професор, проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Члени редакційної колегії:

Бацилєва Ольга Валеріївна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Галій Алла Іванівна – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Коваленко Вікторія Євгенівна – кандидат психологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Комісова Тетяна Євгенівна – кандидат біологічних наук, доцент, професор кафедри, завідувач кафедри анатомії і фізіології людини імені Я.Р. Синельникова, координатор з наукової роботи факультету природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти

Микитюк Сергій Олександрович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

Науменко Наталія Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

«Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти», (20 жовтня 2022 р.) / за загальною редакцією проф. Бойчука Ю. Д. – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022.

У збірці представлено матеріали регіонального круглого столу метою якого було обговорення питань створення здоров'язбережувального і безпеко-орієнтованого освітнього середовища у закладах освіти в умовах військового стану, визначення шляхів збереження фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я дітей, підлітків та студентської молоді в умовах військового стану, досвіду здоров'язбережувальної роботи в закладах освіти в умовах військового стану; висвітлення технологій навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в закладах спеціальної освіти та з інклюзивним навчанням в умовах військового стану.

Для фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти, викладачів, аспірантів і здобувачів закладів вищої освіти

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Протокол № 11 від 16.11.2022 р.

©Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Положій С. І. Ціннісні орієнтації старших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	142
Полякова Н. А. Результати дослідження рівня та якості сформованості навичок читання учнів з інтелектуальними порушеннями.....	146
Потанчук М. М. Експериментальне дослідження рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня в процесі ігрової діяльності з використанням lego-технології.....	152
Радченко Я.А. використанням інформаційно-комунікаційних технологій при навчанні дітей з мовленнєвими порушеннями під час воєнного стану.....	159
Ракульцева М. Корекція мовленнєво-рухових порушень у дітей старшого дошкільного віку із заїканням у процесі логоритмічних занять.....	163
Романова Н.Ю. особливості саморегуляції та самоконтролю у молодших школярів із ЗПР при опануванні ними писемним мовленням.....	169
Сергієнко Г. В. Ігри та ігрові вправи як ефективні засоби корекції на етапі автоматизації звуків у дітей старшого дошкільного віку.....	175
Сердюкова Є.О. Використання природнього матеріалу в логопедичній роботі з дітьми із ЗНМ III рівня.....	180
Слонь К.В. Особливості роботи з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням.....	184
Сотнікова О.П. Використання музикотерапії у роботі з дітьми з порушенням слуху.....	189
Тома Ю.В. Дидактична гра як засіб формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.....	193
Швидка Д.В. Роль сім'ї у процесі корекційно-виховної роботи з дітьми з порушенням мовленнєвого розвитку.....	195

4. Робота з піском у пісочниці – створення анімації, розвиток просторової уяви, логічного мислення, дрібної моторики.

5. Викладання візерунків за аналогією із паличок/сірників. Таким чином дитина вчить напрями: право, ліво, вгору, вниз – розвивається просторова орієнтація; логіка, уява.

Висновок

Отже, фонематичне недорозвинення у дітей, що мають ЗНМ 3 рівня проявляється, в основному, в несформованості процесів диференціації звуків, що зумовлює необхідність систематичної роботи та створення маршруту з підвищення рівня розвитку мовлення та формування відповідних мовленнєвих компетенцій у дітей із ЗНМ. Якщо постійно приділяти увагу дитині, проводити з нею розважальні ігри і вправи та звернутися до спеціалістів, то можна з легкістю покращити її комунікативні навички. В нас час не багато логопедів використовують природні матеріали для покращення мовлення дитини. Але, на мою думку, це є дуже корисним, так як дитина не тільки покращує собі мовлення, а й ближче знайомиться з природою.

Література

1. Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції – Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. – 272 с.
2. Андрусишина Л. Є. До питання про диференційну діагностику в логопсихології / Л. Андрусишина // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. - 2013. - № 4. - С. 23-27.
3. Богущ А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богущ. – О. : Ярослав, 2004.
4. Богущ А.М., Гавриш Н.В., Саприкіна О.В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 408 с.

Слонь К.В.

магістрант спеціальності «Олігофренопедагогіка»

Науковий керівник: Казачінер О.С.

доктор педагогічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ПОДОЛАННЯ ФОНЕТИКО- ФОНЕМАТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Постановка проблеми. В умовах модернізації освіти в Україні, реалізації Концепції мовної освіти, Державних стандартів початкової школи в Україні, значна увага приділяється формуванню мовленнєвої компетенції дитини, вихованню мовної особистості, яка «володіє виражальними засобами рідної мови, всіма її видами і типами, спроможна вільно міркувати, логічно й послідовно висловлювати свої думки, пояснювати, доводити власні судження й переконання.

Категорія дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) достатньо різноманітна. До неї належать діти з афазією, алалією, дизартрією, ринолалією,

заїканням. Загальною їхньою особливістю є стійке комплексне порушення мовлення, яке, зазвичай, поєднується з неврологічною та психопатологічною симптоматикою, з різними відхиленнями психічної діяльності. Розвиток фонетико-фонематичної сторони мовлення дітей дошкільного віку із заїканням залишається однією з найактуальніших проблем навчання і виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені-методисти: Л.Андропова, Н.Гончарова, Т.Іванова, В.Кондратенко, В.Кочергіна, А.Лубенська, М.Пайкіна, І.Поварова, М.Серебровська, В.Тарасун та ін. вважають, що недоліки онтогенетично ранніх передумов імпресивного мовлення є факторами ризику порушень звуковимови, темпу, ритму та плавності мовлення.

Питанням вивчення заїкання присвячено багато робіт, але проблема його подолання продовжує залишатися актуальною. Для дітей цей розлад мовлення, як правило, є джерелом постійних переживань, а найчастіше й причиною погіршення успішності в школі.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку логопедії велика увага приділяється проблемі корекції мовлення при заїканні. Оскільки заїкання є однією з найпоширеніших мовленнєвих порушень, то цією проблемою займаються не лише логопеди; вона є актуальною для науковців, лікарів-практиків, дефектологів та психологів.

Корекція заїкання – це складний і довготривалий процес, ефективність якого залежить від комплексної взаємодії спеціалістів, поєднання медичних та педагогічних підходів до подолання цієї патології.

Мета статті полягає в описі особливостей проведення корекційної роботи з подолання фонетико-фонематичних помилок у дітей із заїканням.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає дослідниця О.Правдіна, фонетико-фонематична сторона мовлення відіграє важливу роль у психічному розвитку дитини дошкільного віку, у процесі якого відбувається становлення пізнавальної діяльності, здатності до понятійного мислення. На її думку, повноцінне звукове оформлення мовленнєвого спілкування є необхідною умовою здійснення нормальних соціальних людських контактів, а це, в свою чергу, розширює уявлення дітей про навколишній світ [3].

Вочевидь, опанування дитиною правильною звуковою вимовою регулює її поведінку, допомагає спланувати адекватну участь у різних формах колективної діяльності.

Згідно з даними досліджень В.В. Тищенка, у більшості дітей із заїканням спостерігаються супутні порушення звуковимови, а в експресивному мовленні присутні грубі фонетико-фонематичні та лексико-граматичні порушення [5].

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень проблеми корекції фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням (Л.Білякова, Н.Власова, В.Гіляровський, В.Гріне, В.Кондратенко, В.Тищенко, М.Хватцев та ін.) засвідчив, що основною метою логопедичної роботи з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей із заїканням є розвиток мовленнєвого спілкування, поліпшення

чіткості вимовляння для забезпечення дитині кращого розуміння його мовлення навколишнім. Для цього необхідно: зменшити ступінь проявів рухових порушень мовленнєвого апарату: спастичного парезу, гіперкінезів, атаксії (а легших випадках – нормалізація тону м'язів і моторики артикуляційного апарату); розвивати мовленнєве дихання і голос. Формувати сили, подовженість, дзвінкість, контрольований голос у мовленнєвому потоці, відпрацьовувати синхронність голосу, дихання й артикуляції; нормалізувати просодичну систему мовлення; формувати артикуляційний праксис на етапі постановки, автоматизації і диференціації звуків мови; розвивати фонематичне сприйняття і звуковий аналіз; розвивати функціональні можливості пальців рук; нормалізувати лексико-граматичні навички експресивного мовлення (при змішаному складному мовному розладі, що проявляється як дизартричною, так і алалічною патологією мови або при затримці мовного розвитку) [1, 2, 4].

Як свідчать наукові джерела, для подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей дошкільного віку із заїканням корекційну роботу необхідно організовувати за такими напрямками.

По-перше, це виховання слухового сприймання. Дитина оволодіває вмінням чути та диференціювати різні звуки, розрізняти гучність та темп їх вимови. Розвиваючи слухове сприймання, звертаємо увагу дітей на те, що одні й ті самі звуки, звукосполучення, фрази можна вимовляти голосно та тихо, швидко та повільно [4].

По-друге, це формування звукової вимови. Більшість завдань із виховання звукової культури мовлення присвячена уточненню та закріпленню правильної вимови звуків. Ознайомлення зі звуками української мови проходить в певній послідовності з урахуванням артикуляційних труднощів їх вимови та індивідуальних можливостей дітей. Корекційна робота з уточнення та закріплення правильної звукової вимови починається з голосних звуків (а, у, о, і) та простих за артикуляцією приголосних. Це необхідно для підготовки артикуляційного апарату дитини до засвоєння та вимови більш складних звуків.

По-третє, спрямування корекційної роботи на розвиток голосового апарату. Дітям пропонуються завдання, в яких однакові звуки або звукосполучення потрібно вимовляти з різною силою голосу.

По-четверте, це розвиток темпу мовлення. Дітей необхідно вчити користуватися помірним темпом мовлення. Це, перш за все, досягається шляхом особистого прикладу педагога. З цією метою логопед вимовляє звукосполучення або слова з різною швидкістю, а потім пропонує дітям відтворити їх у такому ж темпі. Виховуючи у дітей вміння змінювати гучність голосу, темпу мовлення, вчитель тим самим готує їх до подальшого правильного використання інтонаційних засобів виразності мовлення та розвиває мовний слух [3].

По-п'яте, це робота, спрямована на розвиток фізіологічного та мовленнєвого дихання. Добре поставлене мовленнєве дихання забезпечує правильну вимову звуків, плавне промовляння слів та фраз. Адже для вимови ряду звуків, потрібний

сильний подовжений видих, що досягається завдяки спеціальним вправам на розвиток дихання. Формування правильних фонематичних уявлень у дітей спирається, як на чітку правильну артикуляцію, так і на добре розвинене слухове сприймання звуків мови.

По-шосте, діти зазначеної категорії потребують використання психологічних прийомів (аутотренінг, релаксація), масажу, логоритміки, пальчикових вправ, музикотерапії тощо.

Слід зазначити, що на початку корекційної роботи увага спрямована на розвиток слухового сприймання. Діти навчаються слухати та сприймати мовлення оточуючих. З цією метою проводяться дидактичні ігри на розвиток стійкості слухової уваги. Діти вчаться зосереджувати та переключати слухову увагу. На заняттях необхідно використовувати різноманітні музичні інструменти, озвучені іграшки, ігри на звуконаслідування. Поряд із розвитком слухового сприймання необхідно проводити роботу над розвитком фізіологічного та мовленнєвого дихання. Адже добре поставлене дихання однією з передумов правильної вимови.

Саме тому, що робота з уточнення артикуляції та закріплення вимови звуків проводиться у двох наступних періодах, на першому етапі потрібно сформувати плавний, подовжений видих та правильний вдих. Також у першому періоді необхідно працювати над розвитком сили голосу. Діти вчаться говорити тихо, голосно, пошепки, а також змінювати силу голосу в залежності від ситуації [1].

Як свідчить практика, на наступному періоді навчання проводиться робота по уточненню артикуляції та закріпленню вимови голосних звуків [a], [o], [y], [i] в звуконаслідуваннях, словах та фразах, залежно від індивідуальних можливостей кожної дитини. Кожний звук необхідно співвідносити з якимось реальним об'єктом. Кожний звук логопед повинен чітко артикулювати з метою формування й розвитку не тільки слухового, а й зорового сприймання дитини. Також в цей період проводиться робота над розвитком фонематичного сприймання. Діти вчаться визначати звуки [a], [o], [y], [i] серед інших та виділяти звук на початку слова.

Навчання артикуляції та закріплення вимови голосних звуків супроводжується завданнями на розвиток мовленнєвого дихання, сили голосу, координації мовлення з рухами, темпу та ритму мовлення. Надалі основна робота спрямована на уточнення артикуляції та закріплення звукової вимови приголосних звуків. Звуки даються у визначеній послідовності, з урахуванням складності їхньої вимови [4].

Наступний етап корекційної роботи спрямований на інтеграцію сформованих базових компонентів мелодико-інтонаційної і темпоритмічної сторін мовлення в процес комунікативної діяльності, збагачення способів емоційного реагування. Після успішного відпрацювання темпу на основі зорової моделі здійснюється перехід на акустичну та рухову основу [1].

З метою формування фонації на видиху, координації дихальної, фонаційної та артикуляційної кінестезії проводяться вправи на вимову складів і складових

рядів. Для цього до знайденого оптимального звучання приєднуються голосні звуки переднього ряду, в послідовності: А-У-І-Е-О. Основним завданням на даному етапі є формування бази для подальшої корекції мелодико-інтонаційної сторони мовлення. Спочатку проводиться робота щодо диференціації сили (голосно-тихо) і висоти (високо – низько) голосу. Для цієї мети використовуються записи звуків, за якими пропонується визначити, який з представлених записів гучний, який тихий, де об'єкт кричить, де говорить голосно, де нормально, а де тихо або пошепки, хто співає високо, хто – низько. Пропонуються також вправи на наслідування голосів тварин, казкових персонажів, тощо.

Для результативності корекційної роботи з подолання заїкання, як свідчать науково-методичні джерела, необхідно проводити і психологічні прийоми.

Як пропонують вчені-психологи, аутотренінг проводимо в затемненій кімнаті. Діти повинні лежати з закритими очима, звучить мелодійна, класична музика. Під музичний супровід діти не рухаються, дається інструкція: «подумай – вдихни – скажи», тоді разом за логопедом повторюють слова: «Я спокійний, я щасливий, у мене все добре, я дихаю правильно, я говорю правильно, моя вимова чітка, мене розуміють мої співрозмовники, я не боюся спілкуватися з усіма людьми, я спокійний».

Як свідчить практика, позитивний результат дає процес релаксації, який у психолінгвістиці поділяється на три етапи: 1) м'язова релаксація за контрастом із напруженням; 2) м'язова релаксація за уявою (навіювання стану спокою та розслаблення); 3) навіювання м'язової, емоційної релаксації та введення формули правильної вимови.

Як свідчить практика, релаксаційні вправи допомагають створити спокійний настрій, розслабити м'язи, долати заїкання. Релаксацію можна проводити у вигляді казкової подорожі місто красивої вимови. Загальновідомо, що у казці дитина забуває про дефект заїкання. Такий момент діє ефективно, заїкання зникає. Діти звикають говорити вільно, регулюючи мовне дихання.

Враховуючи принцип індивідуального підходу до кожної дитини з заїканням, вчені-методисти з логопедії рекомендують використовувати точковий масаж. Наприклад, це може бути «горіховий» масаж. Волоський горіх знімає стрес, позитивно впливає на точки, що сприяють розвитку мовної активності дошкільників і дрібної моторики. Такий вид масажу можна проводити у формі гри з віршованим супроводом. Щоб дітям було цікаво, можна запропонувати розмалювати горіх (очі, рот, ніс, чуб). Діти повторюють за педагогом вірш-казку, виконують рухи.

Пальчикова гімнастика як один із ефективних сучасних методів роботи є теж заспокійливою у роботі з дошкільниками із заїканням. Дітям цікаво гратися власними пальцями у формі казки, оживляти їх, вигадувати різні пригоди, що з ними трапляються. Такі заняття сприяють активізації мовних центрів у корі головного мозку, судами зменшуються і запинки у вимові затихають, а з часом зникають.

Не можемо заперечувати і великої ролі логоритміки у подоланні заїкання. Це своєрідна лікувальна фізкультура, яка відновлює рівновагу в діяльності нервової системи дитини, врегульовує зайві дії, впливає на загальний тонус. Тому важливим є комплексний метод подолання порушень фонетико-фонематичного мовлення – поєднання психотерапевтичного підходу з музикотерапією.

Висновки. Отже, корекційна робота з подолання фонетико-фонематичних порушень у дітей дошкільного віку із заїканням має бути спрямована на розвиток слухового сприймання, на засвоєння та закріплення правильної вимови звуків, які формуються в процесі загального та мовленнєвого розвитку дитини. Вона містить виховання слухового сприймання, формування звукової вимови, розвиток голосового апарату, розвиток темпу мовлення та розвиток фізіологічного та мовленнєвого дихання. Добре поставлене мовленнєве дихання забезпечує правильну вимову звуків.

Література

1. Літовченко О. В. Заїкання у дітей: профілактика і корекція: навчальний посібник. Одеса: Видавництво ТОВ Лерадрук, 2021. 248 с.
2. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 308 с.
3. Іванова Т. Комплексний вплив на дитину із заїканням / Т. Іванова // Психолог: Додаток до газ. «Шкільн. Світ». – 2005. – №9. – С. 27-32.
4. Логопедія. Підручник. За ред. М.К.Шеремет. - К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. - 376 с.: іл.
5. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Вип. XXIII в трьох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори. – 2013. – С.260-268

Сотнікова О.П.

магістрант кафедри здоров'я людини,
реабілітології та спеціальної психології

Науковий керівник: Дрожик Л. В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ

Розвиток емоційної сфери є базисом у розвитку інших психічних функцій, розвитку особистості, адекватної мотивації діяльності та самоконтролю. Не менш важливою є ця проблема у дітей із сенсорними порушеннями. Особливу увагу привертають діти з порушенням слуху, оскільки вони характеризуються підвищеним рівнем емоційного неблагополуччя, наявністю симптомів дезадаптивної поведінки й недостатністю сформованості емоційної регуляції діяльності. Існують різні дослідження про стан емоційної сфери дітей із